

עידו אביאני

ידידי כדור הארץ המזרח התיכון

עליית קרנו של השיקול הסביבתי בקבלת החלטות מחייבת לצמצם את השימוש בחומרי הדברה כימיים. בתמונה: תנשמת שלכדה נברן לשמחת נזילה | צילום: אמיר עזר

תוכן זה הוא חלק מרבי-שיח. לחצו כאן לדיון המלא

קידום חקלאות בת-קיימא באמצעות רפורמה בתמיכות הכלכליות של המדינה

גיליון אביב 2013 / כרך 4(1) / חקלאות, קיימות וסביבה 3 בפברואר, 2013

במדינות רבות בעולם נהנה ענף החקלאות ממערך תמיכות, המאפשרות לממשלה להשפיע על דפוסי פעילותו. תמיכות אלה משקפות את הדעה הרווחת – ענף החקלאות אינו ענף כלכלי רגיל, וכולל מאפיינים תרבותיים, חברתיים וסביבתיים ייחודיים. עם זאת, פוטנציאל התועלת של המאפיינים הללו לא תמיד מתבטא בניתוחים כלכליים קלאסיים, ואינו מקודם מספיק במסגרת חוקי השוק החופשי. לכן, יש צורך בהתערבות המדינה כדי לצמצם את ההשפעות השליליות ולהגדיל את התועלת הייחודית של ענף החקלאות עבור כלל הציבור. הנתונים בישראל מצביעים על תמיכות כספיות בהיקף של 17% מהפדיון של החקלאים (gross farm receipts), שהסתכמו ב-4.21 מיליארדי ₪ בשנה (ממוצע עבור 2006–2008) [1]. לשם השוואה, ממוצע התמיכות הכלכליות בחקלאות במדינות ה-OECD גבוה יותר, ועומד על כ-23% מסך הפדיון לחקלאים [1].

במשרד החקלאות ופיתוח הכפר נכתבת בימים אלה תכנית לצמיחה בת-קיימא של חקלאות ישראל. ראוי שתכנית זו תכלול רפורמה שתוביל להגדלת התמיכות הכלכליות בחקלאות בת-קיימא, כנהוג ברוב המדינות המפותחות. כבר כיום מיושמים ניצנים של תמיכה ממשלתית בחקלאות בת-קיימא, ומן הראוי שבעיצוב המדיניות החדשה יתייחסו כותבי התכנית בכובד ראש לפוטנציאל ההשפעה הסביבתית של תמיכות אלה.

גנף הבקר לחלב הוא סיפור הצלחה של מערך התמיכות הממשלתי. הענף זוהה בעבר כענף **המזהם ביותר מבין ענפי החקלאות**. עיקר הזיהום נגרם מזרימה ומחלחול בלתי מבוקרים של תשטיפים שנוצרו מפעילות הרפת ומהזבל. הרפורמה במשק החלב הציגה מודל פשוט: החקלאים התחייבו לבנות גגות ומרזבים ברפתות ולבטן את מאגרי הזבל, ובכך להקטין למינימום את הזיהומים שנובעים מגלישה של פסולת נוזלית ומוצקה לסביבה. המדינה התחייבה להעביר 50% מעלות הרפורמה לחקלאי. **ההעדפה הברורה לתמיכות עבור צמצום הפגיעה הסביבתית של משק החלב הביאה לכך שתוך כ-9 שנים הרוב המוחלט של הרפתות בישראל עברו את הרפורמה בהצלחה** [4].

לעומת זאת, נראה כי מערך התמיכות לעידוד הדברה משולבת של פריזבוב ים תיכוני לא מספק העדפה ברורה עבור שיטות הדברה ידידותיות לסביבה. זבוב זה הוא מזיק בעל טווח פונדקאים רחב ופוטנציאל נזק גדול למגוון של גידולים. עד לשנים האחרונות לא נמצא תחליף לריסוס חומרים כימיים מהאוויר להדברת הזבוב. שיטת הדברה זו מזהמת, יקרה ומסוכנת לבריאות התושבים באזורי הריסוס. בשנים האחרונות נאספו עדויות רבות, מניסויים מבוקרים ומשימוש מסחרי, ליעילותן של מלכודות האכלה וקטילה בהדברת הזבוב [2] כמו למשל בפרויקט יישומי של הדברה משולבת בעמק החולה (ראו "חקלאות ידידותית יותר לסביבה – פרויקט יישומי של הדברה משולבת בעמק החולה"). משרד החקלאות ופיתוח הכפר פרסם קול קורא [3] שמטרתו עידוד הדברת הזבוב באמצעות תמיכה של 35–40% מהוצאות ההדברה של מיזמים שיכללו: "גישה מערכתית להדברה, כלומר, הדברה באמצעים נוספים מלבד הדברה של הזבוב בריסוסים מהאוויר כגון מלכודות ללכידה המונית (מתקני קטילה) וסניטציה" [2]. עם זאת, בתנאי הסף לקבלת המענקים ובאמות המידה לקביעת סכום התמיכה, לא חויב החקלאי לנקוט שיטות הדברה ידידותיות לסביבה. כך קורה, שלמרות המטרה המוגדרת של הקול הקורא ועל אף הניסיון המוצלח והעקבי של שימוש בשיטות ידידותיות להדברת הזבוב, אותה תמיכה ניתנת גם למיזמים שמערך ההדברה בהם ממשיך להתבסס על ריסוסים מזהמים מהאוויר. **כמובן שללא תמריץ כלכלי, חלק גדול מהחקלאים בוחרים להמשיך ולהסתמך על ריסוסים מזהמים מהאוויר להדברת הזבוב במטעיהם.**

השגת שקיפות בהיקף ובזהות של מקבלי התמיכות הכלכליות בחקלאות בישראל

בדו"ח ה-OECD על חקלאות ישראל [1] מדווח שרוב התמיכות הכלכליות בחקלאות בישראל לא ניתנות כמענקים ישירים, אלא כתמיכות עקיפות בצורת מכסים והגנות מפני יבוא עבור סחורות חקלאיות ספציפיות [1]. כך, חקלאי שמגדל מוצרים חקלאיים הזוכים לתמיכות, נהנה ממחירים גבוהים יותר עבור תוצרתו, יחסית למחירים בשוק חופשי, שכולל תחרות עם מחירי סחורות בשוק הבין-לאומי. חישוב התמיכות מתבסס על ההפרש בין מחיר הסחורה בשוק הבין-לאומי לבין המחיר לחקלאי (farm gate price). עם זאת, **פרט לענפים בודדים, בישראל לא מפורסמים המחירים לחקלאי של תוצרת חקלאית.** משרד החקלאות מפרסם את המחירים הסיטונאיים של מוצרים חקלאיים, שגבוהים בעשרות אחוזים ויותר מהמחיר לחקלאי. לכן, חישוב התמיכות העקיפות באמצעות ההפרש בין המחיר בשוק הבין-לאומי ובין המחיר הסיטונאי מספק תמונה מעוותת ולא נכונה של שיעור התמיכות הכלכליות בחקלאות בישראל. לפיכך, המסקנה המתבקשת היא, שבשלב ראשון חייב משרד החקלאות לפרסם את כל הנתונים הרלוונטיים, ובכללם המחיר לחקלאי של כל תוצרת חקלאית, **כדי לאפשר הערכה אמיתית ושקופה של היקף התמיכה הכלכלית בחקלאות בישראל.**

חקלאים הם בדרך כלל אנשים מעשיים ובעלי כושר הסתגלות. תכונות אלה עוזרות לשמר ענף חקלאות דינמי ומתחדש, למרות התנאים הלא פשוטים בישראל. החקלאים גם מודעים לירידה המתמשכת בתדמיתם הציבורית, שנובעת – בין היתר – גם מפגיעתם בסביבה. לכן, רפורמה בתמיכות הכלכליות בחקלאות יכולה להגביר את המוטיבציה של המגדלים ליצור מעבר הדרגתי ועקבי לחקלאות בת-קיימא. היקף התמיכות בחקלאות בת-קיימא צריך לגדול ולכלול אלמנטים נוספים של ייצור מזון תוך התחשבות בסביבה ובשימורה עבור הדורות הבאים. עם זאת, **כדי שתמיכות אלה יהיו אפקטיביות, יש ליצור העדפה ברורה עבור פרקטיקות של חקלאות בת-קיימא וליצור שקיפות מלאה באשר להיקף ולזהות של מקבלי התמיכות.**

מקורות

1. ארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכליים. 2011. סקירת ה-OECD על המדיניות החקלאית: ישראל 2010. משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
2. בן יהודה ש וישראל נ. 2011. מהפכה בהדברת זבובי הפירות בישראל: הקץ לריסוס האוויר ומעבר להדברה ידידותית לסביבה במרחב הכפרי. *עלון הנוטע* 65: 32–35.
3. משרד החקלאות ופיתוח הכפר. 2011. קול קורא מס 1 – מיזמים להדברת זבוב הפירות הים תיכוני בענף המטעים וזבוב הזית בענף זיתי השמן בהתארגנות אזורית. בית דגן. נצפה ב-27 בינואר 2013.
4. צדיקוב א. 2012. ירידה משמעותית בזיהום הודות לרפורמה ברפתות. *אקולוגיה וסביבה* 3(3): 215–217.